

Paolo PRODI, *Una storia della giustizia. Dal pluralismo dei fori al moderno dualismo tra coscienza e diritto*, Società editrice il Mulino, Bologna 2000.

Prof. Paolo Prodi wykłada historię nowożytną na Wydziale Literatury i Filozofii Uniwersytetu w Bolonii. Jest bratem Romano Prodiego, Przewodniczącego Rady Europy. Wydawnictwo Il Mulino wydało także inne jego książki: *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna* (1982; przekł. angielski: Cambridge, 1987), *Il sacramento del potere. Il giuramento politico nella storia costituzionale dell'Occidente* (1992, przekł. Niemiecki: Berlin, 1997) oraz *Introduzione allo studio della storia moderna* (1999).

Kontynuując refleksje nad dialektyką pomiędzy *sacrum* a władzą, zapoczątkowane w książce *Il sacramento del potere* (Sakrament władzy), autor analizuje jeden z filarów cywilizacji zachodniej, jakim jest rozdzielenie norm prawnych od norm moralnych, wykroczenia i grzechu, dzięki któremu stał się możliwy typowy dla naszej cywilizacji system wolności i gwarancji. Na podstawie szerokiego spektrum literatury został zarysowany fundamentalny dla tradycji żydowsko-chrześcijańskiej, zakorzeniony w Kościele, podział na dwa "fora": prawo Boże i prawo ludzkie. Można w ten sposób zobaczyć jak w procesie tworzenia się cywilizacji europejskiej, w szczególności w okresie nowożytnym, mozolnie osiąga się równowagę pomiędzy nimi, tak na obszarze katolickim, jak i protestanckim. (Autor mówi o "wielkim przejściu" od średniowiecza do współczesności, od pluralizmu porządków prawnych do dualizmu pomiędzy sumieniem a prawem pozytywnym, pomiędzy normami moralnymi a normami prawnymi). Książka jednak dotyczy również czasów dzisiejszych. Motywacją do rozważań jest kryzys, który zdaje się ogarniać tę tysiącletnią równowagę, za sprawą integralizmów z jednej strony, a z drugiej za sprawą sakralizacji normy pozytywnej, która zmierza do zastąpienia etyki w regulowaniu życia jednostki.

W skład książki wchodzi następujące rozdziały (w nawiasach problematyka niektórych podrozdziałów):

Sprawiedliwość ludzi, sprawiedliwość Boga (Syntetyczne zestawienie dwóch kultur - greckiej i semickiej, "instytucjonalizacja miejsca usprawiedliwienia" dokonująca się w starożytnym Kościele wraz z rozwojem praktyki pokutnej i jurysdykcji).

Sprawiedliwość Kościoła (Powstanie prawa kanonicznego jako porządku; definicja pokuty jako sakramentu; dzieło *De poenitentia* Gracjana oraz pierwsze *summae confessorum*; problem "grzechu niejawnego", ekskomuniki, "grzechów zarezerwowanych", rozwoju Penitencjarii Apostolskiej).

Utrumque ius in utroque foro ("Obydwa prawa na obydwu forach"; pluralizm porządków, prawo naturalne i prawo rzymskie, problem prawa powszechnego, powstanie prawa karnego publicznego, różnice pomiędzy prawem kanonicznym a teologią).

Konflikt pomiędzy prawem a sumieniem (Papież - legislator i sędzia; "sprawiedliwość księcia"; rozłam pomiędzy sumieniem a prawem pozytywnym; norma moralna pomiędzy prawem Bożym a prawem pozytywnym problem obowiązywania w sumieniu prawa pozytywnego; prawo karne i prawo moralne; lęk i wyznanie, grzech i wina w przededniu Reformacji).

Rozwiązania w Kościele ewangelicko-reformowanym (Konfesjonalizacja i powstanie Kościołów terytorialnych; chrześcijaństwo radykalne; "dwa królestwa i dwa fora" Kościół ewangelicki pomiędzy ruchem a instytucją; od prawa kanonicznego do *Ius ecclesiasticum protestantium*; *forum internum* i spowiedź prywatna; pokuta publiczna i ekskomunika).

Rozwiązania katolicko-trydenckie (Sobór Trydencki i prawo kanoniczne; schyłek prawa kanonicznego; forum biskupie i forum pokutne; spowiedź i przypadki zarezerwowane; trybunały Kurii Rzymskiej).

Norma: prawo moralności ("Jurydyzacja sumienia"; powstanie teologii moralnej; od prawa naturalnego do "jusnaturalizmu"; etyka protestancka; etyka laicka; prawa sumienia wobec praw pozytywnych; *casus* Pascala; katolicka norma moralna; od normy ewangelickiej do prawa moralnego Kanta).

Norma: moralność prawa (Sakralizacja prawa; siła i prawo: wszechmoc i suwerenność; wiedza i wszechwiedza państwa; prawa subiektywne i konstytucje; dwa oblicza nowego prawa karnego; prawo moralne w dobie konstytucji i kodeksów; grzech i wykroczenie w dobie kodyfikacji).

Aktualne refleksje: norma w pewnym wymiarze (Norma moralna i norma prawna; od pluralizmu porządków do nowożytnego dualizmu; norma moralna i Kościoły - diagnoza D. Bonhoeffera; prawo kanoniczne, grzech i wykroczenie; etyka bez Kościoła; norma w pewnym wymiarze).

W refleksji dotyczącej współczesności prof. Prodi stwierdza, że sprawiedliwość, która powinna gwarantować wolność, mogła rozwinąć się na Zachodzie ze względu na historyczne współlistnienie dwóch porządków, to znaczy ze względu na konkurencję różnych porządków normatywnych, ze względu na pluralizm forów, przed którymi człowiek odpowiadał za swoje postępowanie. To nie zaprzecza, a przeciwnie - zakłada, że porządki nakładały się na siebie lub wchłaniały, w sensie teokratycznym lub świeckim. Można powiedzieć, że istniało w naszej kulturze, w odróżnieniu od tego, co nastąpiło w innych cywilizacjach, "przeciwciąło" - dostatecznie odporne, aby zatrzymywać procesy degeneracji i przywracać równowagę. Autor obejmuje swymi rozważaniami obecność tego "przeciwciąła" w tradycjach greckiej i semickiej, które rozwinęły się w zachodnim chrześcijaństwie, na płaszczyźnie relacji pomiędzy sferą *sacrum* a sferą władzy. Odnosi wrażenie, że w czasach nam współczesnych, na przełomie wieków i tysiącleci, zaczyna brakować pluralizmu porządków i forów. Po raz pierwszy cywilizacja zachodnia stoi wobec normy "o jednym wymiarze", a więc wobec jednego forum, to jest forum prawa pozytywnego, normy spisanej, przy braku tych źródeł osądu, które aż do naszych czasów kierowały niemal całością życia codziennego.

Kończąc, autor przytacza opinię rabina, J. Taubesa, iż "rozdział pomiędzy władzą ziemską a władzą duchowną jest absolutnie konieczny i jeżeli zabraknie tego rozdzielenia, to Zachód wyda swe ostatnie tchnienie" Dodaje do tego własną konkluzję: "Aby ten podział istniał, trzeba, aby w jakiś sposób, stary lub nowy, obie władze istniały tak, jak istniały w naszym doświadczeniu ludzi Zachodu" (s. 485).

Ks. Jerzy KRYKOWSKI